

KAZIMIERZ OPAŁEK

(1918–1995)



Bibl. Jag.

Późniejszy profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego urodził się w dniu 18 lipca 1918 roku w Krakowie. Był jedynym dzieckiem Tadeusza i Eugenii Opalków. W 1936 roku Kazimierz Opalek rozpoczyna studia prawnicze w Uniwersytecie Jagiellońskim. Już w 1938 roku zostaje zastępcą asystenta i bibliotekarzem w Seminarium Historyczno-Prawnym, kierowanym wówczas przez prof. Rafała Taubenschlaga. Studia kończy w 1944 roku, w ramach kursów tajnego nauczania prowadzonych przez Uniwersytet Jagielloński w okresie okupacji niemieckiej. W 1945 roku zostaje asystentem, najpierw w Katedrze Powszechnej Historii Państwa i Prawa, a następnie w Katedrze Teorii Państwa i Prawa, kierowanej przez profesora Jerzego Landego. Współpracę z tym ostatnim podjął już wcześniej – w czasie wojny – i miała ona olbrzymie znaczenie dla ukształtowania się poglądów metodologicznych i teoretycznoprawnych Kazimierza Opalka. Należy przypomnieć, że Lande zaliczał się do zwolenników i kontynuatorów psychologicznej teorii prawa Leona Petrażyckiego, co niewątpliwie miało przynajmniej pośredni wpływ na naukowe zainteresowania Opalka. Doktorat pisze jednak nie z teorii prawa, lecz z historii doktryn politycznych, na temat poglądów filozoficznoprawnych Hieronima Stroynowskiego. Doktoryzuje się na podstawie tej właśnie rozprawy w 1946 roku. W roku 1949 kończy, w zamierzeniu habilitacyjną, monografię na temat prawa podmiotowego. Praca ta jednak nie może być wówczas opublikowana i stać się podstawą w przewodzie habilitacyjnym. Polityczne więc względy spowodowały, że Opalek wraca do problematyki historycznej, by habilitować się w 1953 roku na podstawie książki o prawie natury u polskich fizjokratów. W następnym roku zostaje profesorem nadzwyczajnym i obejmuje, po J. Landem, Katedrę Teorii Państwa i Prawa, którą kieruje aż do przejścia na emeryturę, to znaczy do roku 1988. Przygotowana wcześniej praca na temat prawa podmiotowego zostaje wreszcie wydana w 1957 roku. Na jej podstawie Opalek uzyskuje doktorat nauk – najwyższy wówczas stopień naukowy. Tytuł profesora zwyczajnego nauk prawnych otrzymuje natomiast w 1962 roku. W 1977 roku zostaje członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk, a w roku 1986 jej członkiem rzeczywistym, będąc ponadto członkiem zagranicznym Serbskiej Akademii Nauk, członkiem Instytutu Hansa Kelsena w Wiedniu, oraz prestiżowej Bawarskiej Akademii Nauk w Monachium. Jest również doktorem *honoris causa* Uniwersytetu w Pécs. Równocześnie pełni wiele funkcji organizacyjnych w Uniwersytecie Jagiellońskim oraz towarzystwach naukowych: dziekana Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego (1954–1956), prorektora UJ (1962–1964), wicedyrektora Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk w Warszawie (1956–1962) i dyrektora Instytutu Nauk Politycznych UJ (1969–1975). Jest również prezesem Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych, przewodniczącym Komisji Nauk Prawnych PAN (Oddział Krakowski), członkiem Komitetu Wykonawczego Międzynarodowego Stowarzyszenia Nauk Politycznych oraz Międzynarodowego Stowarzyszenia Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej.



Dorobek naukowy Opalka jest rzeczywiście imponujący, i to nie tylko w sensie ilościowym. Oczywiście liczba ponad trzystu publikacji, w tym kilkunastu książek, wydanych, obok polskiego, w wielu językach obcych, musi budzić podziw i respekt. Ostatecznie nie liczba, a naukowy poziom napisanych prac, przesądza o europejskiej klasie Opalka. Jest to twórczość wielowątkowa, z zakresu historii i historii filozofii prawa, filozofii i metodologii ogólnej, metodologii prawoznawstwa, językoznawstwa, wreszcie teorii dogmatyki prawniczej, gdzie zwłaszcza dwa wątki: historyczny i metodologiczny posiadają szczególniejsze znaczenie dla oceny całości dzieła.

Do połowy lat pięćdziesiątych Opalek publikował prace w zasadzie wyłącznie z zakresu historii filozofii prawa i doktryn politycznoprawnych. Do roku 1955 opublikował kilkanaście rozpraw historycznych, w tym aż sześć monografii. W okresie tym ukazują się między innymi: *Hugona Kollåtaja poglądy na państwo i prawo* (1952), *Prawo natury u polskich fizjokratów* (1953), *Mysł Oświecenia w Krakowie* (1955). Jako redaktor wydaje Kollåtaja, *Porządek fizyczno-moralny* (1954) oraz Wybickiego, *Listy patriotyczne* (1955). Mimo że pod koniec lat pięćdziesiątych Opalek zmienia swoje zainteresowania, zwracając się w stronę „czystej” teorii prawa, zwłaszcza zaś badań metodologicznych i lingwistycznych, to historii pozostanie jednak wierny do końca swojego życia. Zresztą oddzielenie jej od innych, prowadzonych przez Opalka badań nie jest w ogóle możliwe. Związek ten dokumentują kolejne monografie i artykuły. Redaguje J. Landego, *Studia z teorii i filozofii prawa* (1959), wraz z J. Wróblewskim publikuje *Współczesną teorię i socjologię prawa w USA* (1963), drukuje artykuły o szkole skandynawskiej w teorii prawa oraz o teoretycznoprawnych poglądach Leona Petrażyckiego. Zajmuje się niemiecką szkołą historyczną, tłumacząc i redagując pracę F.K. von Savigny’ego, *O powołaniu naszych czasów do ustawodawstwa i nauki prawa* (1964), opracowuje również *Oświecenie do monumentalnej Historii Nauki Polskiej* (t. 2, cz. I, 1970). Z czasem Opalek stanie się jednym z najwybitniejszych znawców niemieckiej teorii i filozofii prawa. Nie przypadkiem zresztą zostaje zarówno członkiem Instytutu Hansa Kelsena w Wiedniu, jak i Bawarskiej Akademii Nauk oraz jest zapraszany jako *Gastprofessor* przez uniwersytety w Monachium i Wiedniu. Obok licznych artykułów i referatów publikuje również w języku niemieckim obszerniejsze studium *Überlegungen zu Hans Kelsen. Allgemeine Theorie der Normen* (1980), a w ostatnich latach swojego życia rozpoczyna pracę nad monografią poświęconą niemieckiej filozofii prawa, której fragment został już pośmiernie wydany w zbiorze *Studia z teorii i filozofii prawa* (1997).

Ogromny dorobek w dziedzinie historii doktryn politycznych i filozoficznoprawnych, a później nauk politycznych, udokumentowany między innymi monografią *Zagadnienia teorii prawa i teorii polityki* (wyd. I, 1983, wyd. II, 1985), nie może przesłaniać faktu, że Opalek był przede wszystkim wybitnym – światowej klasy – teoretykiem prawa. Sam zresztą wielokrotnie podkreślał, iż właśnie analityczne studia nad teorią dyrektyw i norm, logiką normatywną i metodologią prawoznawstwa, są najważniejszą częścią jego dorobku naukowego. W tym zakresie współpracował ściśle z dwoma w szczególności uczonymi: Jerzym Wróblewskim i Janem Woleńskim, co znalazło potwierdzenie w publikowanych wspólnie z nimi rozprawach. Zwrot w stronę teorii prawa następuje już w późnych latach pięćdziesiątych. Najpierw wydaje napisa-

nią już wcześniej monografię *Prawo podmiotowe* (1957), później *Problemy metodologiczne prawoznawstwa* (1962). Zwłaszcza ta ostatnia książka odegra znaczącą rolę w procesie kształtowania się „polskiej szkoły w teorii prawa”. Wspólnie z J. Wróblewskim publikuje *Zagadnienia teorii prawa* (1969), książkę która przynajmniej do końca lat siedemdziesiątych, jest powszechnie stosowanym podręcznikiem akademickim. Jedną z najważniejszych swoich prac *Z teorii dyrektyw i norm* ogłasza w roku 1974, natomiast jej rozszerzoną wersję niemiecką *Theorie der Direktiven und der Normen* – w 1986. Problem statusu semantyczno-logicznego dyrektyw i norm jest ponadto przedmiotem wielu szczegółowych studiów i rozpraw w części pisanych wraz z J. Woleńskim. Ten etap badań zamyka napisana wspólnie z J. Wróblewskim monografia *Prawo. Metodologia. Filozofia. Teoria prawa* (1991). Studia z zakresu metodologii nauk prawnych i semiotyki języka prawnego oparte są na gruntownej znajomości zarówno filozofii, jak i lingwistyki. Za granicą Opałek był uważany za czołowego przedstawiciela szkoły analitycznej w polskiej teorii prawa. Sam natomiast był nieco bardziej powściągliwy w tej kwestii. Wprawdzie akceptował wiele założeń charakterystycznych dla ujęcia analitycznego, lecz równocześnie zdawał sobie sprawę z ograniczeń, jakie napotyka metoda analityczna – zwłaszcza w wersji mocniejszej (*horse-shoe analysis*) – w zastosowaniu do badania języka prawnego. W rezultacie do najważniejszych rozstrzygnięć naukowych dochodził na drodze zarówno rzetelnej naukowej analizy, jak i po prostu zdrowego rozsądku. Pewnie dzięki temu właśnie jego prace „dawały się czytać”, a poglądy zyskiwały wielu zwolenników. Opałek otworzył polską teorię prawa na Europę Zachodnią i Stany Zjednoczone. Utrzymywał kontakty z najwybitniejszymi teoretykami i filozofami prawa na świecie. Świetnie dokumentuje to zresztą księga pamiątkowa, wydana w Niemczech z okazji jego siedemdziesiątych urodzin.

Ocena tak rozległego i wielowątkowego dorobku naukowego nie jest łatwa. Sam zresztą Opałek nierzadko weryfikował oceny swoich prac. Jego fenomen polegał między innymi na tym, że nie będąc – w ścisłym tego słowa znaczeniu – historykiem, stał się jednym z najwybitniejszych znawców polskiego oświecenia, posiadając równocześnie głęboką wiedzę z zakresu metodologii nauk oraz logiki, mimo że nie był przecież również filozofem. W rezultacie zajmował się zarówno historią filozofii prawa, jak i metodologią prawoznawstwa, zwłaszcza zaś problematyką związaną z szeroko rozumianą teorią dyrektyw i norm. Rozstrzygnięcia w tym zakresie, do jakich doszedł samodzielnie lub wraz z J. Woleńskim, były przedmiotem dyskusji i polemik na forum międzynarodowym. Ostatecznie ugruntowało to pozycję i tak wybitnego profesora. Przez ostatnie dwadzieścia lat swojego życia zaliczany do grona najwybitniejszych teoretyków prawa na świecie, był równocześnie najbardziej znanym polskim uczonym reprezentującym tę dziedzinę nauki prawa.

Kazimierz Opałek to uczeń innego znakomitego filozofa prawa, a mianowicie Jerzego Landego. Fascynacja tego ostatniego psychologiczną teorią prawa Leona Petrażyckiego nie pozostała bez wpływu na poglądy Opałka, który jakkolwiek samą psychologiczną interpretację prawa odrzucał, cenił jednak wysoko metodologiczną konsekwencję Petrażyckiego i jego nowatorskie propozycje dotyczące, między innymi, polityki prawa. Osobne miejsce w naukowym życiorysie Opałka zajmuje twórca *Reine Rechtslehre* – Hans Kelsen. Poświęca mu wiele osobnych studiów, w tym jedną rozprawę monograficzną. Uważa Kelsena za najwybitniejszego teoretyka prawa XX wieku. W okresie intensywnych prac nad „teorią dyrektyw i norm” zwraca się w stro-

nę filozofii analitycznej. Nie opowiada się jednak za żadną orientacją, będąc, jak była już mowa o tym wcześniej, zwolennikiem umiarkowanej (miękkiej) wersji analityki. Ceni przede wszystkim kontynentalną teorię i filozofię prawa; zwłaszcza zaś polską, w osobach takich uczonych, jak Leon Petrażycki, Jerzy Lande oraz Czesław Znamierowski, niemiecką, zwłaszcza normatywizm Hansa Kelsena, oraz skandynawski realizm prawny z jego czołowym przedstawicielem Alfem Rossem. Z większym dystansem odnosił się natomiast do angielskiej i amerykańskiej jurysprudencji, może z wyjątkiem Herberta L.A. Harta.

*

Należy pamiętać, że po drugiej wojnie światowej istniały w zasadzie tylko dwa ważniejsze ośrodki uprawiania teorii prawa: poznański i krakowski. Pierwszy skupiał się przede wszystkim wokół dwóch osób: Czesława Znamierowskiego oraz jego następcy na Katedrze – Zygmunta Ziemińskiego, krakowski zaś wokół osoby Jerzego Landego i właśnie Kazimierza Opałka. W pierwszym okresie naukowej samodzielności Opałka jego najbliższym współpracownikiem był Jerzy Wróblewski, który później objął Katedrę Teorii Prawa na Uniwersytecie Łódzkim. Rezultatem tej współpracy było kilkanaście rozpraw, w tym trzy, wymienione wcześniej, książki.

Stopniowo Opałek tworzy własną szkołę, skupiając wokół siebie imponujące grono uczniów. Przez cały okres jej istnienia, był jej niekwestionowanym liderem. Trudno wymienić wszystkich uczniów Opałka, dlatego lista nazwisk ogranicza się tylko do osób, które „pozostały w zawodzie”, to znaczy profesjonalnie, do dnia dzisiejszego, zajmują się teorią lub filozofią prawa. Kolejno byłiby to profesorowie: Jerzy Lang, Andrzej Delorme, Aleksander Peczenik, Jan Woleński, Krzysztof Grzegorzczak, Tomasz Gizbert-Studnicki oraz Jerzy Stelmach, przy czym A. Peczenik i K. Grzegorzczak od wielu lat pracują za granicą, pierwszy w Szwecji, drugi zaś we Francji i Szwajcarii. Ponadto wymienić należy doktorów habilitowanych: Krzysztofa Pleszkę oraz Ryszarda Sarkowicza, jak również doktora Jerzego Śmiałowskiego.

*

Fenomen Kazimierza Opałka miał swoje źródło nie tylko w jego naukowej mądrości, potwierdzonej wieloma znakomitymi rozprawami, lecz również, lub może przede wszystkim, w jego niezwykłej osobowości. Profesorowi – wychowanemu przez ojca legionistę w dobrych patriotycznych i mieszczańskich tradycjach – przychodziło pracować i żyć w powojennej Polsce. Dokonuje więc wyborów, które zapewniają mu niezbędną wolność i autonomię, umożliwiają pracę naukową. Mimo lewicowych przekonań, trzyma się z dala od polityki, unika konfliktów i dwuznaczności. Swoim politycznym przekonaniom pozostaje zresztą wierny aż do śmierci. Ceni spokój, nie chce, aby wykorzystywano autorytet jego osoby... „trzaskano nią”. Udziela olbrzymiego poparcia swoim uczniom i współpracownikom, pomagając uzyskiwać im kolejne stopnie naukowe, jak również wartościowe staże naukowe.

Kierując się najlepiej pojętymi zasadami zdrowego rozsądku, mógł żyć „po swojemu”, z pożytkiem dla siebie i innych. Był nie tylko wybitnym uczonym, ale przede

wszystkim człowiekiem „z krwi i kości”, który, po prostu, kochał życie. Uczono się od niego zarówno szacunku do nauki i znajomości metod jej uprawiania, jak i stylu życia, opartego na umiłowaniu tego co piękne i przyjemne. Kochał i był kochany, wysoko cenił muzykę operową, literaturę i malarstwo, poznawanie świata, a zwłaszcza dającą możliwość kontemplacji – turystykę pieszą, no i wreszcie, po prostu, dobre jedzenie i picie. Wszystko to było zaprawione wyrafinowanym humorem i istotnie niedzisiejszą pogodą ducha.

Zmarł 11 listopada 1995 roku i spoczął na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

Jerzy Stelmach

